

Ковальчук І.С.

к.ю.н., доцент,

*доцент кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури*

Національний університет «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРОКУРОРА

Вступ. Найвищою соціальною цінністю у сучасній правовій державі є реформування судової та правоохоронної системи з метою створення чіткого та демократичного механізму захисту оспорюваних, незахищених та порушених прав свобод та інтересів людини. В умовах правоохоронної реформи своєю актуальністю виділяється проведення статусу органів прокуратури у відповідності до сучасних правових європейських стандартів. Процес державотворення переживає значні реформаційні процеси. Це зумовлено, по-перше, прагненням України до євроінтеграції, і по-друге, причиною реформ стали суспільно-політичні зміни у державі. Згідно Закону України «Про прокуратуру», вона становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства і держави. Потрібно обов'язково вказати те, що для правового статусу прокурора важливими складовими є закріплення його гарантій діяльності, а саме таких як недоторканості та незалежності. Вище вказані гарантії діяльності характерні для прокурорів у більшості розвинених демократичних країнах.

Отже, питання дослідження правового статусу прокурора є надзвичайно важливим у сучасній правовій науці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового статусу прокуратури та правового статусу прокурора досліджували такі науковці, як: В. Долежан, М. Штефан, Г. Середя, А. Мудров, І. Європіна, М. Косюта,

Є. Полянський, О. Михайленко, Р. Басараб, В. Сухонос, М. Кокошко, І. Назаров, Г. Попов, Є. Безкровний, К. Гузе та В. Кравчук, дані правники досліджували основні засади організації та діяльності прокуратури та шляхи її розвитку в демократичному суспільстві.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз основних складових правового статусу прокурора, до яких варто віднести особливий порядок призначення та звільнення з посади, притягнення до відповідальності, обсяг прав і обов'язків, повноваження, правові та соціальні гарантії прокурорської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі конституційної реформи України важливе питання займає функціонування прокуратури в системі правоохоронних органів, саме тому дослідження правового статусу прокурора є актуальним із практичної та теоретичної точки зору.

Згідно Закону України «Про прокуратуру» Прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави.

Органи прокуратури України виконують наступні функції, такі як:

1) підтримання державного обвинувачення в суді;

2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом та главою 12 розділу III Цивільного процесуального кодексу України;

3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;

4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [1].

З метою реалізації покладених на неї функцій функцій прокуратура здійснює також і міжнародне співробітництво, як із правоохоронними органами зарубіжних країн так і з різними міжнародними інституціями.

Організація та діяльність прокуратури України, статус прокурорів визначаються Основним Законом, Законом України «Про прокуратуру» та іншими нормативно правовими актами, а також діючими міжнародними договорами, які ратифіковані Верховною Радою України.

Якщо розглянути статусу прокурора то слід відзначити, що обов'язковими його складовими є права та обов'язки прокурора, відповідальність і його гарантії. Для здійснення прокурором його конституційних обов'язків, виконання поставлених перед ним завдань він наділяється сукупністю процесуальних прав і обов'язків, тобто сукупністю нормативно визначених повноваженнями, наявність яких є головним елементом його правового статусу та слугує досягненню поставлених перед інститутом прокуратури цілей щодо захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. Повноцінне й безперешкодне виконання прокурором своїх повноважень забезпечується гарантіями, визначеними законом, зокрема, засобами правового й соціального захисту прокурорських працівників. Невиконання або неналежне виконання прокурором своїх посадових обов'язків, порушення вимог законодавства тягне встановлену законом відповідальність.

Статус прокурора є спеціальним в силу того, що прокурор є спеціальним суб'єктом правовідносин, оскільки наділений законом властивими лише йому правами та обов'язка-

ми, має додаткові гарантії та особливі вимоги для набуття даного статусу [2, с. 63].

Особливий статус прокурора з урахуванням його повноважень, порядок призначення та звільнення з посади має Генеральний прокурор України. Саме він представляє органи прокуратури у правовідносинах з усіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, приватними особами, підприємствами, установами та організаціями, а також прокуратурами інших держав та міжнародними організаціями; організовує діяльність органів прокуратури України, у тому числі визначає межі повноважень Офісу Генерального прокурора, обласних та окружних прокуратур у частині виконання конституційних функцій; призначає прокурорів на адміністративні посади та звільняє їх з адміністративних посад у випадках та порядку, встановлених цим Законом; у встановленому порядку на підставі рішення відповідного органу про притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора приймає рішення про застосування до прокурора Офісу Генерального прокурора, прокурора обласної прокуратури дисциплінарного стягнення або про неможливість подальшого перебування такої особи на посаді прокурора; призначає на посади та звільняє з посад прокурорів Офісу Генерального прокурора у випадках та порядку, встановлених цим Законом; затверджує акти з питань щодо внутрішньої організації діяльності органів прокуратури, у тому числі щодо електронного документообігу; затверджує акти з питань щодо внутрішньої організації діяльності органів прокуратури, у тому числі щодо електронного документообігу; за поданням Генеральної інспекції направляє матеріали до Державного бюро розслідувань; Генеральний прокурор видає накази з питань, що належать до його адміністративних повноважень, у межах своїх повноважень, на основі та на виконання Конституції і законів України [1].

Права та обов'язки прокурора, як основного елемента його статусу, детально регла-

ментовані окремими законодавчими актами за кожною з його конституційних функцій. До основних прав прокура можна віднести наступні:

1) має право приймати участь у прокурорському самоврядуванні для вирішення питань внутрішньої діяльності прокуратури у порядку, встановленому законом;

2) може бути членами професійних спілок, утворювати громадські організації та брати в них участь з метою захисту своїх прав та інтересів, підвищення свого професійного рівня. У своїй діяльності на прокурора покладається низка обов'язків, насамперед він повинен повсякчас вдосконалювати свій професійний рівень шляхом підвищення своєї кваліфікації. Прокурор зобов'язаний неухильно додержуватися присяги прокурора. За порушення присяги прокурор несе відповідальність, передбачену законом. Прокурор зобов'язаний неухильно додержуватися присяги прокурора. За порушення присяги прокурор несе відповідальність, передбачену законом.

За своїм змістом повноваження прокуратури України можуть бути поділені на три основні групи: 1) повноваження у виявленні порушень законів, причин порушень та умов, що їм сприяють; 2) повноваження, спрямовані на усунення порушень законів, причин та умов, що їм сприяють; 3) повноваження у притягненні правопорушників до відповідальності. Названі повноваження прокурорів за умови їх повного і правильного застосування забезпечують ефективність прокурорського нагляду, своєчасність виявлення порушень закону, причин та умов, що їм сприяють, усунення порушень закону, запобігання їм, притягнення винних до відповідальності [3, с. 150].

До повноважень прокурора з виконання покладених на нього функцій відносять:

1) підтримання державного обвинувачення в суді;

2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом;

3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;

4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

З метою реалізації своїх функцій прокуратура здійснює міжнародне співробітництво. Прокуратура виконує функцію нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами виключно у формі представництва інтересів громадянина або держави в суді.

Задля належного виконання зазначених функцій важливого значення набувають питання, що стосуються добору тих осіб, які структурно формують вказаний правоохоронний орган. У зв'язку із цим необхідним є аналіз нормативно-правових особливостей процедури зайняття посади прокурора із урахуванням змін вітчизняного законодавства.

Процедура зайняття посади прокурора розпочинається із визначення відповідності кандидата на посаду прокурора вимогам, визначеним у законодавстві. Такі вимоги передбачені у ст. 27 Закону України «Про прокуратуру».

Таким чином, можна узагальнити, що до обов'язкових вимог до кандидатів на посаду прокурора належать: – громадянство України (виняток – прокурори Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, що дає підстави стверджувати про залучення до таких посад іноземців та осіб без громадянства); – наявність вищої юридичної освіти (в тому числі і для Генерального прокурора, що є законодавчою зміною, порівняно із раніше діючим законодавством); – наявність стажу роботи в галузі права (із визначенням відповідної градації тривалості); – володіння державною мовою. Аналізуючи вимоги, що висувуються до Генерального прокурора, варто відзначити дві досить цікаві: –

має високі морально-ділові, професійні якості та організаторські здібності; – не має заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання. Слід зауважити, що такі вимоги відсутні серед вимог, що висувуються до кандидатів на посаду прокурора.

Варто зауважити, що до інших вимог, які пред'являються до кандидатів на посаду прокурора, належать: – визнання судом особи обмежено дієздатною або недієздатною; – наявність у особи захворювання, що перешкоджає виконанню обов'язків прокурора; – наявність у особи незнятої чи непогашеної судимості або накладання адміністративного стягнення за вчинення корупційного правопорушення. Кожен, хто відповідає встановленим вимогам до кандидата на посаду прокурора, має право звернутися до відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, із заявою про участь у доборі кандидатів на посаду прокурора.

Завершальний етап процедури зайняття посади прокурора – це призначення особи на посаду прокурора та складення особою присяги прокурора. Керівник прокуратури за наслідками спеціальної перевірки, передбаченої антикорупційним законодавством, своїм наказом призначає кандидата на посаду прокурора не пізніше 30 днів з дня отримання подання відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження. Особа, призначена на посаду прокурора, набуває повноважень прокурора після складення Присяги прокурора [4].

Притягнути прокурора до дисциплінарної відповідальності можливо лише у порядку дисциплінарного провадження щодо останнього. Перелік підстав притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності є вичерпним і складається з дев'яти підстав, які закріплені в ст. 43 Закону України «Про прокуратуру».

Дієвий механізм притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності за вчинені ними проступки є важливим елементом побудови нової системи прокуратури. З одного боку, він є важливою гарантією запобігання і захисту порушених прав людини прокурорами шляхом неналежного виконання службових обов'язків чи недотримання правил професійної етики. З іншого боку, в об'єктивності розгляду заяв про дисциплінарні проступки прокурорів та в невідворотності відповідальності зацікавлена сама система прокуратури в будь-якій державі, оскільки це є як інструментом підвищення професіоналізму, так і самоочищення системи від тих співробітників, які своїми діями підривають суспільну довіру до інституції.

В даному дослідженні було розглянуто в загальному розумінні звільнення прокурора з посади – це регламентований порядок припинення трудових відносин прокурора на конкретній посаді. У широкому розумінні це визначення доповнюється ознаками законодавчої врегульованості, наявності чітких передбачених підстав, оформленням у вигляді наказу й існуванням правових наслідків такої процедури.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що для правового статусу прокурора надзвичайно важливими є гарантії його недоторканності та незалежності. До основних складових правового статусу прокурора можемо віднести особливий порядок призначення та звільнення з посади, притягнення до юридичної відповідальності, обсяг прав і обов'язків, повноваження, правові та соціальні гарантії прокурорської діяльності. На державу покладено обов'язки через відповідні закони вживати дієві заходи, що гарантують прокурорам не тільки можливість виконання своїх фахових обов'язків, а й отримання ними гідної заробітної плати і належного пенсійного забезпечення.

Анотація

Стаття розкриває та аналізує елементи правового та процесуального статусу прокурора на основі чинних законодавчих актів та окремих думок науковців. У відповідності до думки науковців щодо правового статусу прокурора, можна дійти висновку стосовно основних його складових, до яких варто віднести особливий порядок призначення та звільнення з посади, притягнення до відповідальності, обсяг прав і обов'язків, повноваження, правові та соціальні гарантії прокурорської діяльності. Згідно Закону України «Про прокуратуру», прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства і держави. Статус прокурора є спеціальним в силу того, що прокурор є спеціальним суб'єктом правовідносин, оскільки наділений законом властивими лише йому правами та обов'язками, має додаткові гарантії та особливі вимоги для набуття даного статусу. Пріоритетним напрямом та основним завданням реформування діяльності прокуратури з метою забезпечення ефективної ролі прокуратури в процесі захисту інтересів держави та суспільства стає євроінтеграційний процес трансформації представництва функції прокурора, гармонізація національного процесуального законодавства та його вдосконалення відповідно до міжнародних стандартів правосуддя.

Ключові слова: прокурор, органи прокуратури, Конституція України, права, функції, обов'язки, повноваження, відповідальність, звільнення, гарантії.

Kovalchuk. I.S. Peculiarities of the legal status of the prosecutor

Summary

The article reveals and analyzes the elements of the legal and procedural status of the prosecutor on the basis of current legislation and individual opinions of scholars. According to scholars on the legal status of the prosecutor, it is possible to conclude on its main components, which include a special procedure for appointment and dismissal, prosecution, scope of rights and responsibilities, powers, legal and social guarantees of the prosecutor's office. According to the Law of Ukraine «On the Prosecutor's Office», the Prosecutor's Office of Ukraine is a single system that in the manner prescribed by this Law, performs the functions established by the Constitution of Ukraine to protect human rights and freedoms, common interests of society and the state. The status of a prosecutor is special due to the fact that the prosecutor is a special subject of legal relations, as he is endowed by law with his own rights and responsibilities, has additional guarantees and special requirements for obtaining this status. The European integration process of transformation of the prosecutor's office, harmonization of national procedural legislation and its improvement in accordance with international standards of justice is becoming a priority and the main task of reforming the prosecutor's office in order to ensure the effective role of the prosecutor's office in protecting the interests of the state and society.

Key words: prosecutor, prosecutor's offices, Constitution of Ukraine, rights, functions, duties, powers, responsibility, dismissal, guarantees.

Список використаних джерел:

1. Про прокуратуру: Закон України № 1697-VII від 14 жовтня 2014 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 1-2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.
2. Комарницька О., Прядко В. // Статус прокурора відповідно до ЗУ «Про прокуратуру» // *Часопис Академії адвокатури України* – 2020. – №2(27). – 63 с.

3. Шуба В. В. Адміністративно-правові відносини органів прокуратури України: загальнотеретичні аспекти : дис. канд. юрид. наук : В. Шуба. – Д., 2019. – 200 с.
4. Про затвердження Порядку складення Присяги прокурора: Наказ Генеральної прокуратури України від 05.04.2016 р. № 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0646-16#n14>.